

ІННОВАЦІЙНО-ПРОЕКТНИЙ ВЕКТОР СТІЙКОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

**Плотнікова М.Ф., к. е. н., доцент; Присяжнюк О.Ф., к. е. н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет**

Розглянуто сутність та характер сільських територій та їх розвитку в умовах глобалізації економічних процесів у світовій економіці. Визначено теоретичні та практичні аспекти формування сільського розвитку. Виявлено пріоритети населення з позицій активізації руху громади на сільських територіях. Окреслено причини спаду ділової активності та суспільно-політичні наслідки демографічної й економічної ситуації на селі. Визначено пріоритетні напрями управління суспільними та господарськими процесами на сільських територіях. Наголошено на необхідності застосування багатофункціонального підходу в управлінні сільським розвитком. Пріоритетними видами діяльності на сільських територіях визнано органічне виробництво, розвиток «зеленої» економіки, відновлення традиційного для України сільського господарства й збереження біологічного різноманіття видів флори та фауни. Означено передумови реалізації ефективної інноваційно-проектної регіональної політики.

The article examines the nature and character of rural areas. It also describes their development in the context of globalization economic processes in the world economy. Article defines the theoretical and practical aspects of the formation of rural development. It illustrates the priorities of the population and the mechanism of public traffic activation on rural areas. This article describes the reasons for the decline in business activity and socio-political implications of the demographic and economic situation in the countryside. It identifies priorities for management of social and economic processes in the rural areas. The article pointed out the need for a multidisciplinary approach in the management of rural development. We recognized

these priority activities to rural areas as organic production, the development of "green" economy, restoring the traditional Ukrainian agriculture and biodiversity of flora and fauna. Article shall designate prerequisites for the realization of effective innovation and design of regional policy.

Постановка проблеми. Виробництво у специфічних природно-кліматичних умовах здійснюється на фоні низького рівня інвестиційної активності на територіях сільських населених пунктів та суміжних секторів економіки, фізичного та морального старіння інфраструктури, втратами матеріальних та людських ресурсів. Посилення соціальної напруженості залишає потенціал сектору нереалізованим. Продовження економічного спаду в аграрному секторі супроводжується процесами зменшення частки банківського кредитування у ВВП, державних капіталовкладень, надходжень від податків, накопичення внутрішнього та зовнішнього боргу, збільшення обсягів неплатежів, рівня тіньової економіки, прихованого безробіття, неможливістю держави виконувати свої соціальні зобов'язання, відсутністю ефективних процедур захисту прав власника, слабкою дисципліною виконання законодавчих актів, що спонукають до виходу з наявної ситуації. Недостатній рівень фінансування формує традиційно складні умови розбудови закладів соціальної інфраструктури та культурно-дозвільного комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестиційного розвитку агропромислового сектору аналізують у своїх працях І.О. Бланк, П.І. Гайдуцький, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, Г.В. Козаченко, О.В. Кристальний, Т.В. Майорова, М.Й. Малік, А.С. Музиченко, В.С. Уланчук, В.Г. Федоренко, А.В. Череп та інші. Враховуючи недостатню теоретичну розробку зазначеної проблеми та відсутність організаційно-економічних умов формування сільських територій на засадах органічного виробництва та синергетичного розвитку обрано тему дисертаційного дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження є виявлення причин та можливих напрямів розвитку сільських територій за умови впровадження інноваційно-проектного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічна мета управління сільськими територіями – їх стійкий розвиток на засадах економічного зростання, підвищення рівня якості життя населення, збереження природно-кліматичного потенціалу, покращення екологічної ситуації, створення сприятливого інституційного забезпечення з врахуванням факторів зовнішнього середовища. При цьому здатність формувати умови для господарської та негосподарської діяльності є більш важливою за самі результати цих процесів. Теоретичні положення концепції формування передумов сільського розвитку зводяться до таких їх видів: ринкові, ресурсні та інституційні. До ринкових чинників відносимо, в першу чергу, ринкові закони, закономірності та механізми функціонування економічної системи; до ресурсних – наявність та доступність ресурсів, зокрема природних, для їх споживачів. До особливої групи, окрім зазначених, можуть бути віднесені чинники еколого-соціального характеру, які певною мірою визначають ресурсну (з позицій їх

збереження для прийдешніх поколінь), та інституційну (як базис регулювання умов функціонування ринкових та ринкових агентів) складові. Поєднання ринкової, ресурсної, інституційної та соціально-екологічної складових функціонування сільських територій сприяє формуванню синергетичного ефекту зростання їх стійкості.

Глобалістичний характер розвитку світового сільського господарства, як наслідок відкритості національно-суспільної взаємодії, інтеграції та уніфікації економік країн, стандартизації соціально-політичних важелів регулювання й організації виробничих й невиробничих процесів на сільських територіях, є визначальним щодо механізмів, які функціонують в межах цих систем. Недержавний характер значної кількості інституційних організацій формує передумови для громадського самоврядування та місцевого управління в межах окремих територій.

Сільська місцевість – це унікальна суспільно-економічна система, що потребує індивідуального підходу до її управління. При цьому соціально-екологічний характер процесів сільського розвитку першочергово має інформаційно-світоглядний характер. Так, пріоритетним напрямом проведення будь-яких заходів суспільно-екологічного характеру є обрання цільової аудиторії, в тому числі з врахуванням аналізу «виходи-витрати» [1]. Тривалий (від 3 років) характер становлення іміджу регіонального утворення (населеного пункту) й неможливість швидкої капіталізації активів, що знаходяться в розпорядженні громади, знижує імовірність настання швидких високих економічних результатів. Водночас активність громади, бажання вирішувати нагальні проблеми спонукає до самоорганізації таких систем, а переважно експериментальний характер розвитку допускає наявність непередбачуваних втрат. З іншої точки зору високий рівень зацікавленості і мобільності суспільних груп (здатність окремих активістів та їх об'єднань легко переорієнтувати свою діяльність й навчатися, в першу чергу, на практиці) дозволяють легко вносити корективи в процеси суспільного управління.

Пріоритетною на даний момент вбачається роль неформального лідера (це може бути як керівник підприємства, що діє на території населеного пункту, голова сільської ради чи просто мешканець поселення й одночасно неформальний лідер у своєму оточенні) – [2]. З метою вивчення досвіду й результативності управління адміністративними утвореннями та сподівань населення з питань розвитку територій було проведено опитування 260 респондентів, 33% з яких є жителями сільської місцевості віком від 21 до 62 років (табл. 1). Середній вік опитаних 26 років, 10,6% мають другу вищу чи другу середню освіту. Серед респондентів 74,4% становили чоловіки, а 25,6% – жінки. Тобто мова йде про суспільно активну молодь, що формує своє майбутнє та майбутнє України.

Оцінки переваг та уподобань опитаних засвідчили, що роль формального чи неформального лідера (керівника) як в суспільстві, так і на підприємстві має пріоритетне й орієнтуюче значення.

Результати анкетного опитування населення зони Полісся України

Питання	Середній бал			Рейтинг	
	фактично	очікувано	відхилення, %	фактично	очікувано
I. Опишіть ситуацію, яка супроводжує вас частіше (великою мірою – 3, середньою мірою – 2, незначною мірою – 1)					
1. Наскільки керівник (лідер) виступає перед Вами як особистість?	2,60	2,74	5,7	1	2
4. Наскільки керівник (лідер) проявляє свою компетентність в обговорюваних питаннях?	2,56	2,74	7,0	2	2
9. Наскільки виступи керівника (лідера) є інформативними?	2,50	2,78	11,4	3	1
3. Наскільки керівник (лідер) виявляє свою загальну ерудицію?	2,44	2,67	9,3	4	6
15. Наскільки виявляється логічність викладу думки під час виступу керівника (лідера)?	2,41	2,69	11,8	5	5
2. Наскільки керівник (лідер) висловлює свою особисту позицію?	2,38	2,46	3,1	6	11
11. Наскільки виявляється системність під час виступу керівника (лідера)?	2,33	2,56	9,7	7	9
12. Наскільки виступи керівника (лідера) є практично значущими?	2,28	2,72	19,0	8	3
13. Наскільки зміст виступу керівника (лідера) є для Вас доступним?	2,27	2,71	19,5	9	4
6. Наскільки керівник (лідер) виявляє гуманність у ставленні до Вас?	2,26	2,60	14,9	10	7
14. Наскільки керівник (лідер) використовує наочність під час виступу?	2,14	2,58	20,5	11	8
8. Наскільки керівник (лідер) проявляє колегіальність у ставленні до Вас?	2,12	2,55	20,4	12	10
7. Наскільки керівник (лідер) проявляє товариськість у ставленні до Вас?	2,10	2,60	23,4	13	7
5. Наскільки виступи керівника (лідера) формують критичність Вашого мислення?	2,00	2,25	12,3	14	13
10. Наскільки керівник (лідер) використовує міжпредметні зв'язки під час виступу?	1,98	2,45	23,6	15	12
16. Наскільки виступи керівника (лідера) стимулюють Вас до самостійної роботи?	1,85	2,45	32,2	16	12
II. Опишіть ситуацію, яка супроводжує вас частіше (завжди – 3, часто – 2, рідко – 1, ніколи – 0)					
9. Керівник (лідер) прагне пояснювати доступно	2,21			1	
18. Серед керівників (лідерів) зустрічаються цікаві люди	2,14			2	
1. Мене задовольняє спілкування з керівником (лідером)	1,98			3	
2. Керівник (лідер) добре до мене налаштований	1,94			4	
14. Мені були корисні поради керівника (лідера)	1,90			5	
19. Моїм товаришам (колегам) хотілося б мати «старшого друга» серед керівників (лідерів)	1,69			6	
17. Керівники (лідери) говорять їх власною мовою	1,52			7	

Питання	Середній бал			Рейтинг	
	фактично	очікувано	відхилення, %	фактично	очікувано
23. Керівники (лідери) прагнуть повідомляти підлеглим (оточуючим) інформацію, але не прагнуть розвивати їх інтелект	1,50			8	
20. Керівник (лідер) лише переказує зміст інструкції (положення, закону тощо)	1,46			9	
11. Керівник (лідер) виявляє свою симпатію до підлеглих (оточуючих)	1,45			10	
22. Мої очікування стосовно доброзичливих контактів з керівником (лідером) збуваються	1,42			11	
15. Буває, що під час спілкування мені хочеться перепитати керівника (лідера)	1,38			12	
16. Вважаю, що моя мова далека від досконалості	1,36			13	
13. У своєму мовленні я вживаю слова з мови керівника (лідера)	1,28			14	
4. Пояснення керівника (лідера) мені здаються незрозумілим	1,24			15	
21. Підлегли (оточуючі) розуміють внутрішній стан керівника (лідера)	1,23			16	
3. Керівник (лідер) розуміє мій внутрішній стан	1,15			17	
5. У мові керівника (лідера) є слова, які мені незрозумілі	1,12			18	
6. Керівник (лідер) говорить дуже складно	1,10			19	
8. Я в думках раджуся, сперечаюся, розмовляю з керівником (лідером), який мені чимось подобається	1,09			20	
7. Керівнику (лідеру) байдуже чи розуміють його	1,08			21	
12. Мені байдуже, що думають про мене керівники (лідери)	1,05			22	
10. Слова керівника (лідера) боляче ранять мене	0,61			23	

Джерело: власні дослідження.

Так, відмічено, що керівник у своїй діяльності значною мірою виявляє себе як особистість є носієм інформації та компетенції, що зумовлене як його посадою, так і особистісними якості (перші позиції й найменший ступінь відхилення у рейтингу – до 10%). В той же час відмічається, що фактична практична значущість виступів, доведеної інформації і її системність є низькою порівняно з очікуваними параметрами (відхилення фактичних значень параметра від очікуваних становить від 11,4% до 19%). Найвищий рівень невідповідності фактичних параметрів від очікуваних має колегіально-наочний характер взаємодії керівника і підлеглого. Іншими словами засоби досягнення мети не відповідають рівню сприйняття оточуючими. Отже, пріоритетним задачами управління виявлено комунікативно-інформаційну складову та посилення стимулюючого впливу керуючої системи. Стійким є прагнення до створення нового, творчого, розуміння з навколишнім світом та управліннями всіх рівнів й суб'єктів господарювання, що відмічається інтерв'юерами. Причому керівникам відводяться як ролі генератора ідей, активатора суспільно-економічного руху, так і доброзичливого радника готового завжди при-

йти на допомогу й сприяти вирішенню всіх імовірних задач. Вбачається, що більш слушною є позиція обопільного прагнення дійти згоди як у намірах, так і у механізмах їх реалізації.

Водночас успішність ведення як господарської діяльності, так і громадського управління сільськими територіями визначається рівнем взаємодії як людського, так і матеріального потенціалу із інформаційним полем в межах конкретного часового горизонту. Низький рівень інвестиційної активності сільських населених пунктів та суміжних секторів економіки, фізичне та моральне старіння інфраструктури, втрати ресурсного та людського потенціалу відзначається специфічними природно-кліматичними умовами виробництва [3]. Посилення соціальної напруженості залишає потенціал сектору нереалізованим. Недостатній рівень фінансування формує традиційно складні умови розбудови об'єктів соціальної інфраструктури села і супроводжується скороченням кількості закладів соціальної інфраструктури та культурно-дозвільного комплексу. Недостатньо вирішеними залишаються питання надання послуг у сфері охорони здоров'я, освіти та дозвілля.

Монофункціональність сільських територій також обмежує можливості акумуляції інвестиційних ресурсів у сільській економіці. Диверсифікація економічної діяльності у сфері туризму, енергетики, побутових, інформаційних та інших послуг. Практична відсутність координації складових соціально-економічного механізму адміністративного управління та недостатня спроможність органів місцевого самоврядування до стратегічно-програмного акумулювання синергетичного ефекту інвестиційного процесу. Диверсифікація сільської економіки сприяє поверненню міських жителів на сільські території та одночасно стимулює потреби у розбудові соціальної інфраструктури і сфери послуг у сільській місцевості, створює можливості додаткових заробітків для селян, знижується рівень міграції з сіл, в тому числі й за кордон. Необхідність ефективного управління водними, повітряними, земельними та іншими ресурсами як результат багатофункціонального розвитку територій полегшує тиск на сільське господарство, сприяє модернізації й поліпшенню умов праці.

Зважаючи на зазначені проблеми, пріоритетами розвитку сільських територій є органічне виробництво, розвиток «зеленої економіки», відновлення традиційного сільського господарства для сталого розвитку й збереження біологічного різноманіття як важливого джерела доходів місцевого населення [4, 5]. Активізуючи ми факторами розвитку мають стати запровадження сертифікації органічної продукції й розширення ринків її збуту, в тому числі за рахунок популяризації регіональної та власне товарних торгових марок, забезпечення доступу сімейним підприємствам до фінансових послуг та місцевих ресурсів. Надання переваги невеликим (до 10 га) землеволодінням дозволить досягнути більш високої якості та чистоти продукції.

Виходячи з величини оцінки показників продуктивності та ефективності економічного потенціалу регіону. Зокрема кількість задіяних чинників виробництва в регіоні може бути досліджена на основі таких показників як вартість залученої праці (як добуток чисельності зайнятих осіб або часу праці зайнятих працівників на ціну праці одного зайнятого), вартість задіяного ос-

новного (як добуток натуральної вартості задіяного основного капіталу на ціну одиниці задіяного основного капіталу) та оборотного капіталу (як добуток натуральної кількості сировинних, матеріальних, енергетичних та інших ресурсів на ціну одиниці оборотного капіталу), а ефективність економічного зростання проаналізована на основі оцінки валової продукції (як добутку фізичної кількості товарів, робіт і послуг на їх ціну у регіоні), грошового обороту у процесі товарообміну валової продукції (як добуток грошової маси та коефіцієнт оборотності грошової маси). Наслідки суспільно-економічного зростання в регіоні можуть бути оцінені за показниками рівня якості життя, зокрема виробництва валової продукції або валової доданої вартості на душу населення в регіоні, рівнем заробітної плати і середнього доходу сім'ї, рівня споживчих цін, реального виробництва і реальних грошових доходів, вартості споживчого кошика, рівня безробіття тощо. Визначальними з позицій ефективності проектної діяльності є наявні передумови успішної реалізації регіональної політики (рис. 1).

Рис. 1. Передумови реалізації ефективної інноваційно-проектної регіональної політики

Ще на конференції ООН з проблем довкілля і сталого економічного розвитку (Ріо-де Жанейро, 1992 р.) виділено такі основні принципи еколого-економічного збалансованого розвитку: принципи «екологічної республіки», принцип екологічної наступності поколінь, принцип динамічної рівноваги,

принцип «екологічних рангів», принцип єдності природокористування і природо відтворення, принцип єдності екологічних і економічних інтересів, принцип життєпідтримуючого комплексу, принцип відтворення мотивів розвитку. Враховані принципи визначають фактори сталого розвитку: підвищення рівня загальної професійної і екологічної освіти громадян, розвиток науки й практики і посилення їх зв'язку з товарним виробництвом, інтенсифікацією усіх виробничих і управлінських процесів; зниження матеріало- і енергомісткості виробництва продукції через вироблення і впровадження інноваційних технологій; запровадження органічних. Безвідходних та біотехнологій у суспільному секторі.

Враховуючи динаміку та пріоритети розвитку суспільного сектору процес екологізації економіки спрямований на досягнення збалансованості у взаємовідносинах природи та економіки підпорядковується таким підходам: 1) свідомо людина і свідомо нація не повинні орієнтуватися лише на економічну доцільність господарювання на перше місце виступають соціально-екологічні наслідки суспільних процесів; 2) сталий розвиток передбачає відтворення не лише праці і капіталу, а й біосфери на стійкій довгостроковій основі; 3) економічне зростання у часі повинно ставати дедалі більш нейтральним щодо довкілля; 4) техніка, технології, фінанси, організація виробництва і новації загалом повинні звести до мінімуму втрати довкілля. Розвиток сільських регіонів заходами підвищення можливостей й розкриття потенціалу окремих територій й осіб на засадах природоохоронної екологічної культури неможливий без активної участі державі в контексті формулювання принципів раціонального природокористування, дотримання вимог законодавства [6]. Аналізуючи стан аграрного сектору в Україні, можна виділити низку основних проблем, які перешкоджають створенню позитивного інноваційно-інвестиційного клімату: потреба в удосконаленні податкової системи; низький платоспроможний попит суб'єктів аграрної економічної діяльності; значні обсяги заборгованості аграрних підприємств перед державними і недержавними фінансовими установами; недосконалість механізму кредитування аграрного сектору економіки; відсутність надійних гарантій захисту іноземного капіталу [7]. Виявлені пріоритети впровадження проектів в аграрному секторі обумовило вибір алгоритму заходів щодо удосконалення управління аграрними проектами Житомирської області (рис. 2).

Для прикладу у Житомирській області у 2012 р. в сільському господарстві та мисливство освоєно капітальних інвестицій на суму 310,8 млн. грн., що на 77,4% більше ніж у 2011 р. Такі показники вказують на зростання зацікавленості інвесторів у реалізації аграрних проектів регіону. Проте, недостатньо сформованою залишається проектна пропозиція сектору. Зокрема основними напрямками інноваційно-проектної діяльності є проекти у сфері розвитку молочно-м'ясного напрямку тваринництва (54,5% від їх загальної кількості), проекти будівництва підприємств з вирощування осетрової риби (24,7%), проекти будівництва аграрно-промислового і екотуристичного комплексу (19,7%), проекти будівництва тепличного комплексу (0,7%), проекти розвитку виробництва лікарських трав (0,4%) – [8]. Дослідження засвідчили, що

управління аграрними проектами має базуватися на комплексному підході, що поєднує елементи наведених вище підходів, – отримати прибуток від реалізації проекту неможливо без ефективної координації прийнятих керуючих рішень у потрібний час при повному усвідомленні наслідків.

Рис. 2. Алгоритм управління інноваційними проектами

Наведена схема процесу управління інноваційними проектами передбачає реалізацію системного підходу з вирішення нагальної проблеми. Тому процес управління має розпочинатися з усвідомлення масштабності проблеми, її загальної формалізації (наприклад, забезпечення продовольчої безпеки регіону, забезпечення населення якісними й доступними продуктами харчування). Наступним елементом системи управління проектами є постановка цілей (з урахуванням критеріїв їх доцільності, зокрема часу, витрат, якості та обсягів інвестицій). Таким чином, управління інноваційно-проектною діяльністю є функцією.

Висновки. Характер демографічної ситуації сільських територій та їх розвиток в умовах глобалізації економічних процесів у світовій економіці перебуває у сфері інтересів суспільства внаслідок їх значущості для всіх секторів вітчизняної економіки. Пріоритетами сільського розвитку є активізація ролі громади на сільських територіях та посилення соціальної стабільності й продовольчої безпеки країни.

Застосування багатofункціонального підходу в управлінні спроможне системно вирішити проблеми сільських територій, в першу чергу соціально-екологічного та економічного характеру. Пріоритетними видами діяльності на сільських територіях вбачаємо органічне виробництво, розвиток «зеленої» економіки, відновлення традиційного для України сільського господарства, збереження біологічного різноманіття усіх видів флори та фауни. Логічна послідовність управлінських рішень, особливо інноваційно-проектного характеру, спроможна забезпечити стійкий розвиток сільських територій на перспективу, зокрема у напрямі реалізації ефективної інноваційно-проектної регіональної політики. Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні механізму забезпечення взаємодії всіх учасників процесу сільського розвитку.

Список використаних джерел:

1. Агеєв С. Альтернативне сільське господарство: перманентна культура Хольцера / С. Агеєв // ІнфоПорн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_bmMzt8JR_AJ:infoporn.org.ua/materials/articles/Alternativne_silske_gospodarstvo_permanentna_kultura_Holtsera/44831+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-a.
2. Вітюк І. В. Погляди на природу знаннєвої організації / І. В. Вітюк // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – 471 с.
3. Гуторов О.І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / О.І. Гуторов, К.М. Крамаренко // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 69-73.
4. Економічний довідник аграрника / [Дробот В. І., Зуб Г. І., Кононенко М. П. та ін.]; за ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К.: «Преса України», 2003. – 800 с.
5. Органічне сільське господарство та його розвиток в умовах кооперації / [Н.В. Зіновчук, В.В. Зіновчук, О.В. Скидан та ін.]; за ред. Н.В. Зіновчук. – Житомир: «Рута», 2011. – С. 11-13.
6. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка: Навч. посіб. / Б.Ф. Заблоцький. – Львів: «Новий Світ-2000», 2007. – 548 с.
7. Янченко З.Б. Інвестиційна підтримка науково-дослідної діяльності аграрних підприємств Житомирської області / З.Б. Янченко // Ефективна економіка. Дніпропетровський держ. аграрн. ун-т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=764>.
8. Інвестиційний паспорт Житомирської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhitomir-region.gov.ua/invest.php>.

Рецензент – д. е. н., професор Ходаківський Є.І.